

Розділ 2

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ ТА СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ КРИЗ

УДК 159.922.7:316

О. П. Баклицька

АГРЕСИВНІСТЬ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОГО ПРОФІЛЮ

Розглянуто й проаналізовано основні види агресії, які виявляються у студентів вищих закладів освіти фізкультурно-спортивного профілю. Встановлено, що найчастіше високий індекс агресивності простежується у представників видів спорту, де є жорсткий контакт. Виявлено відмінності у гендерному аспекті: в осіб чоловічої статі вищий індекс агресивності, у жіночої – ворожості. Жінкам найбільш притаманні прояви негативізму, образи, непрямой та вербальної агресії, чоловікам – підозрливість, дратівливість, непрямая та фізична агресія.

Ключові слова: *агресивність, ворожість, індекс агресивності, індекс ворожості, негативізм, вербальна агресія, фізична агресія, емоційний стан, збудливість.*

Постановка проблеми. Занепад економіки, зниження життєвого рівня населення, руйнування систем моралі негативно впливають на свідомість, емоційну сферу та психічні стани особистості, що створює часті кризові ситуації, які спричиняють озлобленість, напруженість та агресію індивіда. В результаті зростає кількість осіб з девіантною та делінквентною поведінкою, аморальними вчинками, посилюється їх жорстокість та конфліктність [1].

Сьогодні збільшується кількість агресивних дій населення, особливо серед молоді, і в Україні, і в інших країнах світу. Зростають також агресивні тенденції серед осіб, що належать до різних верств населення. Проблема корекції агресивних виявів особистості потребує пошуку шляхів її вирішення, оскільки надмірний рівень агресії

не тільки призводить до дезадаптації індивіда в суспільстві та погіршує здоров'я, а й знижує ефективність його діяльності.

Хоча агресія є невід'ємною рисою багатьох екстремальних видів діяльності, зокрема і спорту, розробці проблеми агресивної поведінки особистості у спортивній діяльності приділяється недостатня увага. І в психологічній, і в педагогічній науковій літературі немає ґрунтовних досліджень цих питань. Зокрема досі не аналізувались детермінанти агресивності як особистісної риси, іншими суб'єктивними-об'єктивними факторами. Не вивчались природа, походження і зміст агресії, що виникає у спортивній діяльності, її зв'язок з індивідуально-психологічними особливостями спортсмена та спортивними досягненнями.

Стан дослідження. У психологічній літературі проблема агресивності особистості вивчена недостатньо, хоча і існують окремі розробки, в яких дослідники намагаються дати її аналіз.

Немає єдиної думки щодо визначення цього феномену. В сучасному психологічному словнику агресія трактується як мотивована деструктивна поведінка, яка суперечить нормам співіснування людей у суспільстві та викликає психологічний дискомфорт. В словнику психолога-практика під агресією розуміється індивідуальна або ж колективна поведінка чи дія, спрямована на завдання фізичної чи психічної шкоди або навіть на знищення іншої людини чи групи. Побутує думка, згідно з якою під агресією розуміються сильні фізичні або ж вербальні вчинки, які не тільки викликають деструкти поведінки особистості, а й негативне ставлення та прояви ненависті до інших людей [2]. Дослідники цієї проблеми сходяться в одному, що прояв агресивності залежить від детермінованих взаємодією зовнішніх обставин та внутрішньої біопсихічної організації особистості.

Існують різні погляди на природу агресії. Найчастіше психологи розглядають соціально-небезпечні наслідки агресивної поведінки і тому агресія трактується як негативне явище. Ми розділяємо позицію вчених, які виокремлюють позитивну агресію, необхідну в деяких видах діяльності і негативну, що провокує конфліктні вчинки [3]. В такому разі позитивна агресивна поведінка виконує захисну функцію, або ж функцію виходу із ситуації і є нормальною реакцією особистості на несприятливі умови соціуму. Позитивна або ж не деструктивна агресія, як самозахисна поведінка, що спрямована на досягнення обраної мети та задоволення бажань впливає на ефективність діяльності. Негативна або ж ворожа деструктивна агресивність характеризує дії, які мають дестабілізуючий вплив, завдають шкоди оточуючим та становлять суспільну небезпечність.

Дослідження проблеми агресивності як однієї з якостей в структурі особистості неможливе без аналізу чинників, що сприяють її формуванню. В психологічних джерелах виділяється суб'єктивні фактори, які впливають на виявлення агресії. Так, у спеціальній літературі розглядаються мотиви та соціальні потреби як основа агресивної поведінки, психічні аномалії та психічні захворювання, акцентуації характеру, що є детермінуючими факторами поведінкових ворожих деструкцій [1–4]. Є думка, відповідно до якої дослідники наголошують, що у формуванні агресивної поведінки важливу роль виконують індивідуально-психологічні властивості особистості, зокрема рівень її жорстокості [4]. Вивчаючи агресивні прояви поведінки у дітей, психологи до них відносять також оцінку особистості іншими людьми, навмисність та сприйняття агресії як бажання помсти. Аналізують також соціальні чинники, що детермінують появи агресивності, а саме: телебачення, кіно, соціальна реклама, які насаджують молоді негативні якості [1].

Метою статті є аналіз агресивності в структурі особистості студентів закладів вищої освіти (далі – ЗВО) фізкультурно-спортивного профілю, її зв'язку з видом спорту та спортивним досягненнями. Відтак ми обрали такі завдання: визначити рівень агресивності студентів та домінуючі форми агресії; проаналізувати зв'язок спортивних результатів з рівнем агресивної поведінки особистості; розробити та апробувати методи корекції агресивних проявів індивіда.

Виклад основних положень. Специфіка спорту висуває високі вимоги до особистісних якостей індивіда, рівня професіоналізму, швидкості реакції та до психоемоційної сфери, зокрема і до феномена агресії як особистісної властивості, що впливає на результати спортивної діяльності. З огляду на це, під час проведення дослідження ми використовували найбільш інформативні методи: аналіз літературних джерел з цієї проблеми, психологічні спостереження, психологічне тестування (методика А. Басса і А. Дарки), аналіз продуктів діяльності (спортивних результатів). У експерименті діагностувались такі види агресії: фізична, вербальна, непряма, негативізм, драгівливість, підозріливість, образа, почуття провини (аутоагресія). Аналізувались також індекси агресивності та ворожості.

У дослідженні брали участь студенти другого курсу факультету спорту Львівського державного університету фізичної культури загальною кількістю 54 особи. Серед обстежуваних 55,6% жінок та 44,4% чоловіків.

Психодіагностиці підлягали представники таких видів спорту: хореографії (24% від вибірки загалом), футболу (24%), легкої атлетики

(10%), волейболу (7%), фехтування (105), важкої атлетики (5%), боксу (8%). В меншій кількості були обстежені стрільці з луку, дзюдоїсти та каратисти. Серед респондентів є майстри спорту, кандидати в майстри спорту та студенти, що мають спортивні розряди.

Аналіз отриманих даних свідчить, що в структурі особистості студента виділяється три рівні агресивності: високий, середній та низький. В обстежуваних переважає середня агресивність. Так, за вибіркою загалом, середній індекс агресивності проявляється у 40,0% жінок і у 38,5% чоловіків. Низький індекс агресії мають 36,6% студенток і 26,9% студентів. Високий індекс агресії зафіксовано у 37,7% чоловіків і 23,4% жінок.

Середній рівень агресії є нормальною реакцією особистості та виправданий самою природою спортивної діяльності, яка супроводжується численними стресогенними чинниками, що впливають на індивіда і є ризиком для його фізичного і психічного здоров'я. Агресивність таких обстежуваних не має жорстокого характеру і як риса особистості не становить підвищеної загрози для суперників в процесі змагань.

Водночас насторожує той факт, що кожен третій опитуваний студент і кожна п'ята студентка мають підвищену агресивність. І хоча агресія в деяких видах спорту є невід'ємною частиною діяльності, такі результати свідчать про необхідність посиленої психокорекційної роботи з цією групою студентів. Своєю чергою, високоагресивні люди, приймаючи агресію як природний прояв, використовують цей захисний механізм в будь-якій ситуації. Вони амбіційні, негнучкі у поведінці, що виробляє у них деструктивний спосіб подолання екстремальних труднощів. До того ж, агресивність підвищується за рахунок накопичення негативних емоцій.

Одним із проявів високої агресивності студентів є ворожість. Високий індекс ворожості діагностовано майже у кожній другій студентки (43,3%) та у кожного третього студента (30,7%). Висока ворожість спортсмена безпосередньо впливає на якість виконання функціональних обов'язків, стан фізичного та психічного здоров'я, оскільки ця властивість особистості пов'язана з конфліктами та стресами у міжособистісних взаєминах. Найбільш оптимальним у спортивній діяльності є середній індекс ворожості, оскільки агресивність виконує захисту функцію. Такий показник спостерігається тільки у 10% жінок і у 38,4% чоловіків. З підвищенням загрози діяльності у агресивних особистостей ворожість збільшується, бо так індивід захищає себе від впливу несприятливого середовища. Низький індекс ворожості зафіксовано у 47% студенток і у 30,9% студентів. Діагностовано також доволі

високий рівень ворожості і за вибіркою загалом, і за окремими спеціальностями.

Під час аналізу форм агресії студентської молоді ВЗО фізкультурно-спортивного профілю ми отримали такі результати. За вибіркою загалом домінуючою формою агресії є почуття провини. Цей показник зафіксовано у 73,3% студенток і 57,7% студентів, що свідчить про неадекватну самооцінку опитуваних (найчастіше занижену) та про спрямованість аутоагресивних реакцій на себе, що незадовільно впливає на їх самопочуття і вимагає відповідних психологічних впливів. Ця категорія обстежуваних вимагає корекції психічної діяльності, що надасть змогу сформувати необхідні засоби психологічного захисту та стабілізує їх емоційно-вольову сферу. Негативною є також ситуація, що кожен третій чоловік і кожна третя жінка мають середній рівень почуття провини і лише у 11% обстежених за вибіркою загалом зафіксовано низький рівень почуття провини. Високе почуття провини в майбутньому може мати негативні наслідки, оскільки формується професійна деформація, в результаті якої особистість буде ставити максимальні вимоги і до себе, і до інших людей. У таких індивідів появляються жорсткі стереотипи, що часто призводить до конфліктів з оточуючим середовищем.

На другому місці знаходяться показники негативізму, які посилено проявляються у кожній третій студентки і у кожного другого студента. За негативізмом як компонентом агресивності гірші показники зафіксовані у чоловіків ніж у жінок, відповідно 53,8% студентів мають високий прояв негативізму проти 30,7% жінок.

Цікавий також той факт, що кожен третій обстежуваний, і серед чоловіків, і серед жінок, виявляє посилену непряму агресію у ставленні до оточуючих. Водночас більш ніж у 60% обстежуваних спостерігається середній індекс непрямої агресії і тільки у 8% – низький.

Під час вивчення підозріливості як форми агресії виявлено, що частіше (у 50% випадків) зафіксовано цей показник серед чоловіків. Для таких обстежуваних характерні нестійкість емоційного стану, підвищена збудливість, депресивність, акцентуація збудливого типу.

За показниками фізичної агресії домінують чоловіки. Серед них високо агресивними є 27% респондентів, серед жінок – 16,6% обстежуваних. Низько агресивними є тільки 15,3% чоловіків та 26,8% жінок. Значний контингент, до 57%, мають середній прояв фізичної агресії. Водночас не спостерігається статистично значущих відмінностей за показниками вербальної агресії. Кожен третій за вибіркою загалом є високо агресивним на вербальному рівні, кожен другий опитуваний є низько агресивним.

Дратівливість як форма агресивності зафіксована у 38,5% студентів і у 23,3% студенток. За вибіркою загалом переважають середні показники дратівливості.

Також роздратування як форма агресивності зафіксована у 38,5% чоловіків та 23,3% жінок. За вибіркою переважають середні показники роздратування і у чоловіків, і у жінок.

Образливість як форма агресії вища у жінок: 53,3% студенток вказали на цей показник проти 34,6% студентів. Негативним є також факт, що низька образа зафіксована лише у 11,3% чоловіків і 6,7% жінок. Висока образливість впливає на міжособистісні стосунки, оскільки вказує на нереальні очікування від оточуючих та формує негативізм при їх сприйнятті.

Проаналізуємо наявність агресивності як риси особистості у представників різних спортивних спеціальностей. Як показав аналіз експериментальних даних, у видах спорту, де є жорсткий контакт, спостерігається більш високий рівень агресії. Наприклад, високий індекс агресивності діагностовано у 60% футболістів, у 43% важкоатлетів, у 40% баскетболістів, у 60% волейболістів. Найнижчий рівень агресивності серед опитуваної категорії діагностовано у студентів, що навчаються за спеціальністю «хореографія». Серед цих респондентів високий індекс агресивності мають 37,5%, низький – 25%. Водночас у представників професій, де є жорсткий контакт, зафіксовано і високий рівень ворожості. Приміром, високий індекс ворожості спостерігається у 45% важкоатлетів, у 60% волейболістів та у 40% баскетболістів. Агресивність як риса особистості в екстремальних ситуаціях має позитивний вплив на діяльність, але вияв ворожості негативно впливає на формування системи взаємовідносин у спортивному колективі.

Проаналізуємо зв'язок агресивності особистості з рівнем спортивних досягнень. Агресивна поведінка у спортсменів, що мають значні спортивні досягнення («кандидат в майстри спорту», «майстер спорту») має свою специфіку: вона виступає як спосіб досягнення спортивних результатів, як професійне самоствердження та реакція на екстремальну ситуацію у змаганнях. Агресія є своєрідним захисним механізмом. До того ж агресивна поведінка у хлопців частіше виявляється у формі фізичної агресії та негативізму.

Для дівчат найбільш типовою є вербальна форма агресії. Агресивні тенденції у таких спортсменів можуть бути спровоковані насильницькими діями суперників. Серед майстрів спорту і кандидатів у майстри спорту чоловічої статі високий рівень агресивності діагнос-

товано у 100% респондентів, але високий індекс ворожості зафіксовано лише у 7,8%.

Серед жінок – майстрів спорту і кандидатів у майстри спорту – високий рівень агресії зафіксований у 40% опитаних. Водночас 40% дівчат мають низький рівень агресії. Підвищений індекс ворожості виявлено у 33% жінок зі значними спортивними досягненнями.

Висновки. Відповідно до розглянутих і проаналізованих основних видів агресії, які проявляються у студентів ЗВО фізкультурного профілю встановлено, що найчастіше високий індекс агресивності простежується у представників видів спорту, де є жорсткий контакт. Агресивність має тісний прямий зв'язок з рівнем спортивних досягнень, але зворотній – з індексом ворожості.

Також виявлені відмінності у гендерному аспекті: у хлопців вищий індекс агресивності, у дівчат – ворожості. По вибірці загалом домінуючою формою агресії є почуття провини. Для жінок найбільш типові прояви негативізму, образи, непрямой та вербальної агресії. Для чоловіків характерні підозріливість, дратівливість, непрямая та фізична агресія.

1. Гомонов Н. Д. Особенности противоправного поведения лиц с психическими девиациями: монография / Н. Д. Гомонов; под. общ. ред. В. П. Сальникова. – СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2000. – 187 с.

2. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – СПб.: Питер, 2001. – 352 с.

3. Перентс Г. Агрессия наших детей / Г. Перентс. – М., 1997. – 152 с.

4. Фурманов И. А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция / И. А. Фурманов. – Минск, 1996. – 176 с.

Баклицкая А. П. Агрессивность в структуре личности студентов учреждений высшего образования физкультурно-спортивного профиля

Рассмотрены и проанализированы основные виды агрессии, что присущи студентам высших учебных заведений физкультурно-спортивного профиля. Установлено, что чаще всего высокий индекс агрессивности наблюдается у представителей тех видов спорта, где присутствует жесткий контакт.

Выявлены различия в гендерном аспекте: у лиц мужского пола выше индекс агрессивности, у женского – враждебности. Женщинам более характерны проявления негативизма, обиды, косвенной и вербальной агрессии, мужчинам – подозрительность, раздражительность, косвенная и физическая агрессия.

Ключевые слова: *агрессивность, враждебность, индекс агрессивности, индекс враждебности, негативизм, вербальная агрессия, физическая агрессия, эмоциональное состояние, возбудимость.*

Baklytska O. P. Aggressiveness in the structure of the student's personality in the higher educational institutions of physical culture and sport profile

The article deals with the analyses of the main types of aggression that are manifested by students of higher educational institutions of physical culture and sport. The study examines results of second year students of the Faculty of Sports of Lviv State University of Physical Culture, a total of 54 people. Among the surveyed there were 55,6% of women and 44,4% of men.

Psychodiagnostics studied representatives of the following sport activities: choreography (24% of the sample as a whole), football (24%), athletics (10%), volleyball (7%), fencing (105), weightlifting (5%), boxing 8%). In smaller numbers the research examined bow archers, judoists and karateist. Among the respondents there are masters of sports, candidates for masters of sports and students with sports categories.

One of the manifestations of students' high aggression is hostility. A high index of hostility is diagnosed in almost every second female student (43,3%) and every third male student (30,7%). A highly hostility of a sportsman directly affects the quality of his performing functional duties, the state of physical and mental health, because this personal quality is closely related to conflicts and stress in interpersonal relationships.

The most optimal in sports activity is the average index of hostility, since aggressiveness performs the protection function. This figure is observed only in 10,0% of women and 38,4% of men. Aggressive individuals increase their hostility with the increase of activity threat, because in this way the individual protects himself from the influence of an unfavorable environment. Low hostility index was recorded in 47,0% of female students and 30,9% of male students. The high degree of hostility was also diagnosed, both in the sample as a whole, and in the individual specialties.

In the study of suspicion, as the form of aggression, it was found that this figure among men is recorded more often (in 50% of cases). These respondents are characterized with instability of an emotional state, increased excitability, depression, accentuation of the excitatory type.

According to the indicators of physical aggression, men dominate. Among them, 27% of respondents are highly aggressive, among women – 16,6% of those surveyed. Only 15,3% of men and 26,8% of women are lowly aggressive. In general, a significant contingent, up to 57%, has an average physical aggression.

Key words: *aggression, hostility, aggression index, hostility index, negativism, verbal aggression, physical aggression, emotional state, excitability.*

Стаття надійшла 21 грудня 2017 р.